

Ocene in poročila

Gorenjske družine v 18. stoletju / [popis prebivalcev župnij] iz izvirnih listinskih zapisov transkribiral Tone Krampač; [uredil in spremno besedo napisal Lovro Šturm; uvodno razpravo Popis prebivalstva leta 1754 kot prelomen dogodek naše zgodovine napisal Stane Granda; identifikacija krajevnih imen in gospostev Matjaž Bizjak; zemljevid ljubljanske škofije leta 1754 Mateja Rihtaršič]. Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Slovenska matica: Inštitut Karantanija, 2016, XXXIX + 743 strani.

Leta 2016 je izšla knjiga *Gorenjske družine v 18. stoletju*. Osnovni namen izdaje knjige je transkripcija izjemno pomembnih dokumentov, ki jih v izvirniku hrani Nadškofjski arhiv v Ljubljani (NŠAL), in sicer rokopisnih zapisov prvega štetja in popisa prebivalstva na današnjem slovenskem ozemlju iz leta 1754. Izvirne rokopisne pole so za uporabnike težko razumljive in nečitljive, podatki so na več mestih zapisani še v gotici, zato je pri branju verjetno prihajalo do različnih napak. Verodostojna in strokovna transkripcija tako dragocenega kulturnozgodovinskega pričevanja o naših prednikih v sodobno obliko je bila zato nujna in težko pričakovana.

18. stoletje je v zgodovini ostalo v spominu med drugim kot stoletje številnih in korenitih reform, ki sta jih v Habsburški monarhiji izvajala cesarica Marija Terezija in njen sin, cesar Jožef II. Tako je Marija Terezija v te namene naročila tudi popis takratnega prebivalstva na celotnem območju monarhije. Popisi so nastali v župnijah, ki so bile v 18. stoletju precej večje od današnjih. Kasneje so bili združeni v Kapiteljskem arhivu v ljubljanski nadškofiji. V NŠAL se je ohranilo 74 župnijskih popisov: z območja današnje ljubljanske škofije (13), njenega štajerskega (17) in koroškega vikariata (10), z območja današnje koprške škofije (1) in z območja današnje Avstrije (9), z območja gorenjskih župnij pa 24.

Spremno besedo v knjigi je napisal dr. Lovro Šturm, uvodno študijo *Popis prebivalstva leta 1754 kot prelomen dogodek naše zgodovine* pa dr. Stane Granda. Dolgotrajno transkripcijo izvirnih dokumentov ter osebnih imen ob popisu leta 1754 živečih družinskih članov in njihovih različnih statusov je opravil Tone

Krampač, arhivist v Nadškofjskem arhivu v Ljubljani. Krajevna imena in imena gospostev je poslovenil zgodovinar dr. Matjaž Bizjak z Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU.

Osrednji del knjige predstavljajo transkripcije popisov prebivalcev 24 gorenjskih župnij: Bled, Bohinj, Dovje, Gorje, Jesenice, Kamna Gorica, Koroška Bela, Kranj-Šmartin, Kranj, Kranjska Gora, Križe, Kropa, Ljubljana Šentvid, Mošnje, Naklo, Ovsiš, Podbrezje, Preddivor, Radovljica, Smlednik, Sora, Šmartno pod Šmarno goro, Vodice in Zasip.

Obsežno strokovno delo zaključujejo seznam gospostev (Matjaž Bizjak), seznam in kazalo slovenskih krajevnih imen po župnijah ter abecedno kazalo slovenskih krajevnih imen (Lovro Šturm). Seznam gospostev nam omogoča vpogled v imetnike posestev različnih kategorij, od posvetnih (deželnih, mestnih in graščinskih) do cerkvenih fevdalnih gospostev (župnije, župnijske cerkve in njihove podružnice, bratovščine in beneficije). S seznama je mogoče razbrati, da je bila fevdalna posest, tako posvetna kot cerkvena, izjemno razdrobljena. Za posvetna gospo-

stva je bilo to nekako razumljivo, praviloma pa je morala biti tudi vsaka cerkvena ustanova (župnišče, župna cerkev, podružnična cerkev, kapela, oltar, kaplanija, bratovščina in beneficij), z izjemo beraških redov, gospodarsko neodvisna oziroma samozadostna enota. Skratka, krajan enega kraja so bili upravnopolitično razdeljeni med različne gospodarje.

Poslovenjena krajevna imena so zapisana najprej v okviru posameznih župnij, nato pa še po abecednem seznamu s številko strani, kjer se nahaja transkripcija popisa. Sledita še priročna slovarčka najpogostejših latinskih in nemških izrazov (Lovro Šturm in Primož Simoniti), ki bralcu olajšata razumevanje podatkov v besedilu. Slovarčka služita predvsem laičnim uporabnikom popisa, sestavljena pa sta bila tudi zato, ker so pri zapisovanju podatkov v izvirniku precejšnje nedoslednosti ali pisne pomote. Urednik opozarja, da so popisovalci pogosto prehajali iz nemščine v latinščino in obratno, zato je pri iskanju besed koristno pregledati oba slovarčka.

Izdajo pričujočega obsežnega in zahtevnega dela je poleg domačih založniških hiš spodbudil in večinoma finančno podprl zasebni sponzor Borut Prah, skrbnik Fundacije Bojana in Vide Ribnikar iz Kalifornije, ki pa izida knjige žal ni dočakal in mu je v spomin uvodoma posvečena zahvala.

Osrednji del knjige, kar 700 strani, zajemajo transkripcije popisov. Popisi so v latinskem in nemškem jeziku, zapisani v latinici in gotici. Polatinjeni in germanizirani zapisi krajev in gospodstev so v knjigi v oklepaju zapisani tudi v slovenščini. Za vsako posamezno župnijo je na začetku navedeno pravilno citiranje dokumenta.

Vsak popis je znotraj župnije razdeljen najprej na kraj, znotraj njega na gospodstva, nato sledi popis družine, vendar ne po abecednem redu priimka. V družini je običajno najprej zabeležen gospodar, nato njegova žena, moški potomci, sledijo ženske potomke in ostali sorodniki oziroma sostanovalci. Pri vseh osebah je zabeležena njihova starost. Žal pri poslih (služinčadi) poleg imena ni dosledno zapisanega priimka, ki bi morda omogočal še druge povezave med prebivalci.

Popis zajema trenutno stanje v družini, kar pomeni, da bi morali o posameznih družinah podatke iskati še v drugih virih. Žal nam popis prav tako ne pove, v kateri hiši je živela katera družina s sostanovalci, saj je bilo prvo oštevilčenje hiš izvedeno šele leta 1770.

Z natančno obdelavo podatkov bi lahko ugotovili precej vzorcev v načinu življenja Gorenjcev v 18. stoletju ter njihova družinska, sorodstvena in socialna razmerja, vendar bi bilo treba za celotno sliko gorenjskih družin (kot obljublja naslov) pregledati še veliko drugih virov.

Štane Granda v uvodnem prispevku predstavlja nastanek in pomen popisov prebivalstva s poudarkom na obravnavanem iz leta 1754. Omenjeni popis

po njegovih besedah velja za enega prelomnih dogodkov naše zgodovine. Navaja različne evidence ljudi in velike živine, ki so jih sestavljale različne oblasti zaradi davčnih in vojaških potreb. Analizira sporočilnost in pomanjkljivosti vira ter omenja nekaj izjem pri posameznih popisih.

Analiza priimkov nam omogoča sledenje izvora priimka po vaseh, vendar moramo biti pri njihovem branju izjemno previdni, saj so napisani v različnih oblikah. Popis poleg statističnih podatkov o spolu, starosti, družbenem položaju in statusu omogoča tudi novo razumevanje posameznih socialnih kategorij.

V nasprotju s tem popisu očitajo odsotnost kritičnega datuma in nejasnost upoštevanja pristojnih ali navzočih ljudi. V njem pogrešamo popis fevdalnih gospodov, članov lokalne samouprave in domačih (vulgo) priimkov, kar nam ponujajo šele statusi animarum (družinske knjige oziroma »popisi duš«) v 19. stoletju.

Popisi se med seboj nekoliko razlikujejo tudi po strukturi in množini podatkov. Granda te posebnosti navaja za vsako župnijo posebej. Posebej je izpostavljena splošna delitev kmetij. Ena kmetija v 18. stoletju ni pomenila površinske, ampak ekonomsko kategorijo. Nanjo so bile vezane možnosti preživetja družine, obveznosti do zemljiških gospodov in sklepanje zakonskih zvez. Granda domneva, da so cele, tričetrtinske, polovične in tretjinske kmetije družinam še omogočale preživetje od kmetovanja, medtem ko so se morale ostale družine »dokapitalizirati« z dninami ali pomožnimi obrtniškimi deli. Pri tem so v posameznih predelih Gorenjske obstajale velike razlike, ki jih lažje razumemo s pomočjo razpredelnice na zadnjih straneh prispevka.

Granda v začetku svojega prispevka navaja tudi naše zgodovinarje, ki so se do sedaj teoretično lotevali interpretacije podatkov iz popisa prebivalstva. Ti podatki bodo vsekakor bolj zanimivi za predstavitve knjige v kateri drugi strokovni reviji, za *Kroniko* pa si za konec pogledimo, kako jih interpretiramo za lokalne namene, čeprav to ne pomeni, da raziskovalcem lokalne zgodovine ni treba poznati temeljnih teoretičnih del. Marsikdaj so v člankih, ki obravnavajo mikroobmočje, zaradi nepoglobljenih analiz posameznih arhivskih dokumentov navedeni samo pavšalni podatki iz splošnih razprav.

Nekatere popise prebivalstva na Gorenjskem (župnije Radovljica, Bled, Žirovnica, Kamna Gorica, Kropa, Kranj, Gorje in Zasip) iz leta 1754 so do sedaj v izvirniku pregledovali tudi sodelavci Muzejev radovljiške občine (Nadja Gartner Lenac in Tita Porenta). V okviru raziskovanja treh izjemnih Gorenjcev 18. stoletja (Anton Tomaž Linhart, Blaž Kumerdej in Anton Janša), pa tudi rodbine Kapus in kasneje Josipine Hočevnar so bili rezultati razisko-

vanja objavljeni v številnih člankih¹ in samostojnih publikacijah.²

Kot prispevek k zgodovini mesta Radovljica je Kulturna skupnost Radovljica leta 1983 financirala prepis popisa prebivalstva iz leta 1754 (*Descriptio animarum Regio Caetricae Paropchia S. Petri in Ratmanstorff – Popis duš gorenjske regije župnije sv. Petra v Radovljici*, NAŠL fasc. 116/8), ki ga je opravil Anton Svetina. Izvirnik obsega 49 z roko in v latinščini pisanih strani večjega formata ter zajema mesto Radovljica, prebivalce Predmestja ter vasi Predtrg, Sevče, Lancovo, Mošnje, Zgornja Lipnica, Spodnja Lipnica, Brda, Vošče, Lesce, Brinje, Hlebce, Hraše, Studenčice, Vrba, Breg, Moste, Žirovnica, Sela, Zabreznica, Brezje, Doslovče, Smokuč, Rodine, Poljče, Begunje, Zgoša, Zapuže, Nova vas, Dvorska vas, Slatna, Sv. Lucija pod goro, Mlaka, Paloviče, Peračica in Dobro Polje, skupaj 4726 prebivalcev. Tipkopis tega prepisa se nahaja v dokumentaciji Mestnega muzeja Radovljica. Od naštetih je Gartnerjeva podrobno obravnavala samo prebivalce mesta Radovljica. Ob popisu mestnega prebivalstva je znotraj obzidja živelo 261 ljudi, sicer pa jih Gartnerjeva v povezavi z drugimi uporabljenimi viri v 18. stoletju omenja okoli 400.

Iz popisa niso razvidni poklici hišnih gospodarjev, razen za mestnega sodnika, učitelja in dveh ranocelnikov (kirurgov), zanimivo pa je, da je označen slikar in dekorater. V mestu so bili vsi prebivalci osebno svobodni, razen treh kočarjev, podložnih grofu Thurnu-Valsassina. Leta 1754 je v radovljiški proštiji omenjen vikar Janez Žeravc, ki je bil verjetno tudi popisovalec prebivalcev župnije Radovljica.

Že hiter pregled podeželskih prebivalcev župnije Radovljica, ki še niso bili podrobneje obravnavani, daje slutiti, da so bili podložni kar 39 različnim cerkvenim in posvetnim fevdalnim gospodom. Iz popisa iz leta 1754 je npr. razvidno, da je bila kajžarska družina Janša iz Breznice v župniji Žirovnica podložna grofu Thurnu iz Radovljice. Ob 45-letni Luciji Janševki (vdova) so zapisani še otroci Anton, 20 let (kasnejši prvi čebelarski učitelj na Dunaju, rojen 1734), Valentin, 7 let (kasneje slikar na Dunaju), in Lovrenc,

5 let (prav tako kasneje priznani slikar krajinar na Dunaju), ter hči Neža, 24 let. Iz drugih virov vemo, da je bila družina Janša sicer precej bolj številčna. Lucijin mož Matija je umrl dve leti pred popisom (1752), hči Mina pa leta 1748. Na vprašanje, zakaj v popisu niso zajeti sinova Janez in Jakob, ki sta živela še v letu odhoda Antona in Lovrenca na Dunaj (to je 1766), ter hčeri Uršula, ki je umrla 1756, in Polona, ki se je leta 1757 poročila in odselila, nam popis iz leta 1754 ne odgovori.

V Zagoricah v župniji Bled oziroma v soseski sv. Martina je leta 1754 živela kajžarska družina Mihaela Kumerdeja, 55 let (pravilno 66 let), z ženo Marijo, 42 let (pravilno ok. 47 let), in neporočenimi otroki Jernejem, 22 let (pravilno je 26 let), Agnes, 16 let (?), in Elizabeto, 12 let (pravilno 14 let). V popisu ni sinov Janeza in Blaža (slovenskega razsvetljenca, pedagoga in jezikoslovca, 1738–1805). Janez, roj. 1732, je morda do tega leta že umrl ali se poročil in odselil, za Blaža pa iz drugih virov vemo, da je med letoma 1750 in 1767 bival v Ljubljani kot gojenec jezuitske gimnazije. Prav tako popis napačno navaja starost članov Kumerdejeve družine. Zanimivo je tudi, da je družina kajžarja Skubleta, pri katerem so Kumerdejevi stanovali kot gostači, vpisana kot podložna beneficiju v Lescah (str. 14), medtem ko so bili Kumerdejevi podložniki gospodstva Blejski grad (str. 12) in ne otoške cerkve, kot je bilo mogoče do sedaj razumeti iz izvirnika (Porenta: *Blaž Kumerdej*).

Skratka, za raziskovalca lokalne zgodovine, ki pozna in uporablja tudi druge cerkvene vire (matične knjige), je knjiga *Gorenjske družine v 18. stoletju* kljub pomanjkljivosti vira, ki ga objavlja, neprecenljiva, ker ima vse popise gorenjskega prebivalstva iz leta 1754 zbrane na enem mestu. Tako je gradivu prihranjena obraba, raziskovalcu pa zamudno obiskovanje čitalnice v nadškofjskem arhivu. Izjemno je dragocen tudi slovarček latinskih in nemških izrazov na koncu knjige, zato vsem, ki so pripomogli k izdaji te knjige, iskrene čestitke in velika zahvala.

Tita Porenta

¹ Verena Štekar-Vidic in Nadja Gartner Lenac: Radovljica v času Linhartovega otroštva. V: *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva* (ur. Ivo Svetina, Francka Slivnik, Verena Štekar-Vidic), 2005, str. 471–500; Nadja Gartner Lenac: Rodbina Kappus. V: *Vigenje IX*, 2009, str. 7–18; Nadja Gartner Lenac: Rodbina Mulej. V: Tita Porenta in Alenka Černelič Krošelj (ur.): *Josipina Hočevar – Radovljičanka v Krškem, zbornik prispevkov in predstavitev prireditve Josipininega leta (7. oktober 2010–7. oktober 2011)*, 2012, str. 37–48; Tita Porenta: Radovljiški usnjarji. V: *Usnjarstvo v gospodarstvu trgov in mest na Slovenskem. Zbornik referatov simpozija*, 2011, str. 145–166.

² Nadja Gartner Lenac: *Prebivalci Šivčeve hiše od začetka 18. stoletja do leta 1873* (2004); Nadja Gartner Lenac: *Radovljiške družine v 18. stoletju. Radovljica Mesto* (2007); Tita Porenta: *Radovljiški barvarji v 18. stoletju* (2009); Tita Porenta: *Blaž Kumerdej (1738–1805), slovenski razsvetljenec, pedagog in jezikoslovec* (2010).